

Н.Ф. Ржевська

*кандидат політичних наук, завідувач кафедри міжнародної
інформації Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету*

СТРАТЕГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР

Запропоновано концептуальний аналіз стратегічного і політичного прогнозування, які є складним явищем не стільки за своєю суттю, скільки за наслідками і методами, що використовуються при їхньому складанні.

Ключові слова: прогноз, стратегічне прогнозування, політичне прогнозування

Здатність прогнозувати є інтелектуальною діяльністю людини, однією із головних функцій людської свідомості. Першопричиною, яка спонукає людей займатися прогнозуванням, є те, що існують явища, про майбутнє яких вони не знають, але які мають важливе значення для рішень, що приймаються сьогодні. Саме тому, стверджував Платон, вони й намагаються проникнути очима розуму в майбутнє.

Будь-яка майбутня ситуація до певної міри невизначена, тому природнім є намагання людини знизити ступінь цієї невизначеності.

Нині тривають науково-практичні дискусії щодо сутнісного і змістового наповнення поняття «стратегічне прогнозування», його особливостей порівняно з іншими видами, зокрема прогнозуванням політичним. Ці питання досліджувались у працях Д. Белла, Е. Тоффлера, І. Бестужева-Лади, А. Уткіна, В. Горбатенка, К. Ващенко, М. Михальченка. Проблеми побудови прогнозних моделей – С. Прайса, Д. Бартолом'ю (модель соціальної мобільності); Ван Гіг, П. Чекленд (модель м'яких систем); Дж. Річардсон (модель гонки озброєнь); М. Кондратьєв, С. Маслоу (модель «довгих хвиль»); В. Тихомиров (модель «вісім коліс»); Б. Гаврилишин та інші

теоретики Римського клубу (моделі глобального розвитку); Д. Істон, Г. Спіро, Г. Алмонд, Т. Парсонс (моделі функціонування політичних систем). Проте нині відкритим залишається питання системного концептуального обґрунтування процесу стратегічного прогнозування і, насамперед, його місця в системі забезпечення зовнішньополітичної діяльності держави.

Це й дозволило визначити *мету статті*, яка полягає у спробі концептуально обґрунтувати поняття «стратегічне прогнозування» і показати важливість використання основних принципів при його реалізації.

У загальному вигляді прогнозування – це випереджуваче відображення дійсності. Наукові дослідження у сфері прогнозу стверджують, що це – «імовірнісне науково обґрунтоване судження про перспективи, можливі стани того чи іншого явища в майбутньому чи про альтернативні терміни його існування» [6, с. 5].

Будь-який прогноз розробляється з метою уникнути небажаних результатів вірогідного розвитку подій та прискорення такого розвитку в бажаному напрямку. Як нове знання прогноз умовно існує в двох формах: як знання про властивості об'єктів, існуючих у дійсності, які спостерігаються або не спостерігаються в період прогнозування, і як знання про властивості неіснуючих або таких, які не спостерігаються в період прогнозування, об'єктів.

За аналогією, політичне прогнозування – це процес науково обґрунтованого припущення про можливі шляхи розвитку політичних подій у майбутньому, розробки рекомендацій для практичної діяльності. У прогнозі висловлюється точка зору щодо можливості настання тієї чи іншої події та дається кількісна оцінка його ймовірності. Прогноз у політиці обґрунтовано аналізом і порівнянням реальних фактів.

Основна мета, що підпорядковує собі прогнозування в політиці, – підвищення ефективності та результативності прийнятих політичних рішень і запобігання небажаному розвитку політичних процесів.

У контексті прогнозування процесів політичного життя прийнято розрізняти два типи прогнозування: політичне й

стратегічне. Перше, пов'язане з ситуативним аналізом тенденцій, процесів, інтересів акторів і їх взаємодії, і виражає можливий стан у короткотерміновій перспективі. З огляду на авторську точку зору, політичний прогноз часто тісно межує з політичними коментарями, у яких міститься прогноз щодо разового прийняття політичного рішення або тимчасової поведінку акторів. Для цього виду прогнозування найчастіше характерною є екстраполяція існуючих тенденцій.

Стратегічне прогнозування суттєво відрізняється від політичного. Насамперед воно зумовлене часовим горизонтом. Цей вид прогнозування враховує довгострокові глобальні тенденції та загальну динаміку системи, не прив'язану до одиничних проявів політичної поведінки. Стратегічний прогноз передбачає бажаний майбутній стан і містить перелік принципів і моделей поведінки, що сприятимуть його досягненню. Він розставляє необхідні політичні чи економічні наголоси, що теж у довгостроковій перспективі сприятимуть досягненню бажаного майбутнього. Визначене в стратегічному прогнозі майбутнє або є наслідком існуючих цілей та інтересів, або сприяє їх формуванню. Цінність даного прогнозу полягає саме в характеристиці його можливостей досягнення бажаного майбутнього, що відрізняє стратегічний прогноз від політичного, де пріоритетом є сам кінцевий прогноз.

Якщо стратегічні горизонти прогнозування зрозумілі, то можна застосовувати добре розроблені математичні методи. Ключову позицію в стратегічному прогнозуванні займає стратегічний горизонт. Його оцінка є складним процесом, що потребує високої інтелектуальної напруги. «Такого типу оцінки відрізняються від дослідження невідомої землі, де з кожним кроком до незвіданого заповнюються білі плями карти, зменшуючи загальну невизначеність. Стратегічні горизонти є динамічними, еластичними й мінливими, зокрема, завдяки зусиллям і впливу дослідника» [5, с. 6].

Навіть точна ідентифікація й аналіз сучасних тенденцій не може слугувати достатнім підґрунтям для складання прогнозу. Тенденції, які простежуються, розвиваються паралельно в часі, взаємодіючи як одна з другою, так і з контекстом, коли майбутнє

є результатом і наслідком даних взаємодій. Це означає, що адекватне стратегічне прогнозування майбутнього вимагає знання і розуміння як існуючих тенденцій, так і наслідків їхньої взаємодії. Займаючись стратегічними прогнозами, необхідно усвідомлювати, що майбутнє разом із непередбачуваністю, містить у собі елемент стратегічної несподіванки. При подоланні ефекту несподіванки і його наслідків керівним принципом і важливим елементом психологічної готовності повинні стати мінімум невдоволення з приводу не вгаданих і не прорахованих тенденцій.

У стратегічному прогнозуванні, важливо знати, що існують різні типи стратегічних горизонтів, які визначають наскільки дослідник у змозі прогнозувати розвиток подій. Горизонти передбачення можуть бути зрозумілими, ускладненими й складними.

За умов ускладненого горизонту стратегічне прогнозування перетворюється на процес безперервного дослідження, експерименту й швидкої адаптації. У цьому випадку принагідними виступають різні методи сценарного проектування та ігрові методи. В умовах складних горизонтів передбачення сама структура світу, у якому оперують актори, перебуває під впливом змін. Нині стратегічна теорія не в змозі запропонувати адекватні методи оперування складними горизонтами, а тому прогнозисти, найрадше, використовують геніальність, інтуїцію та досвід науковців.

Серйозною проблемою стратегічного прогнозування є завдання донесення його результатів до споживача на політичній арені. Сама природа політичної боротьби, яка також включає завоювання перемоги в боротьбі за владу «нині і зараз», суперечить природі стратегічного прогнозування, що апелює до довготривалих трендів. Політичний контекст і атмосфера на політичній арені XXI століття не сприяють розвитку стратегічного прогнозування, на відміну від тієї ж таки «холодної війни», коли протиборство двох наддержав створювали необхідні передумови для реалізації довготривалих проектів.

Середовище безпеки XXI століття, для якої характерні різні за своєю природою гібридні загрози, є серйозним викликом,

адже передбачає формування швидкої реакції і не тяжіє до «тривалих роздумів». Хаотичність і турбулентність сучасного середовища безпеки робить проблематичним усвідомлення необхідності стратегічної оцінки й прогнозу з боку політиків. Сучасний політик не має достатньо ресурсів, передусім часу, щоб приділяти увагу стратегічному прогнозу. Саме тому він надає перевагу вже напрацьованим здобуткам, відставаючи на потім «інвестиції в майбутнє», витрачаючи обмежені ресурси на тактику, а не стратегію.

Якщо питання стратегії в період Другої світової і «холодної війни» були очевидними і вищі політичні керівники великих держав формували геополітичні і стратегічні тренди й інтереси своїх країн, то в ХХІ столітті політична активність багато в чому стала «безликою». Політичні функції розподіляються серед членів команди і в мережі політичних діячів, експертів, в умовах, коли досить складно зрозуміти розробляється те чи інше рішення і хто несе відповідальність за його формування. Як наслідок, з'являється нове завдання – узгодження й координації зусиль і дій полісмейкерів і членів команди, які відповідають за стратегічні питання. За цих умов імперативом стає розробка нових методів залучення політичних діячів до стратегічного аналізу, зокрема – методу стратегічних ігор. Судячи з матеріалів корпорації «РЕНД», Дж. Буша-старшого можна вважати останнім президентом США, для якого питання стратегії були очевидними. Прихід до влади нового покоління політиків, що є «дітьми своєї епохи», поставив вимогу розробки не лише нових методів стратегічного прогнозування, а й способів доставки стратегічного продукту до споживача.

На думку автора, протиставляти політичний і стратегічний прогнози не є доцільним, оскільки останній може включати перший. Прогнозування короткотермінових кризових ситуацій сприяє кращому розумінню того, якою має бути поведінка актора в довгостроковій перспективі і надає можливості для її поступової кореляції.

Що стосується політичного прогнозування, то воно вимагає: по-перше, проектування в політичній сфері, розроблення політичних сценаріїв – проектів майбутнього

політичного буття, за якими передбачається або планується розвиток подій у певному суспільстві; по-друге, здатність до політичного передбачення окремо взятої особи або групи індивідів за допомогою інтуїції, знання, інтелектуального чи соціального проектування на основі сукупного досвіду. Ми дійшли висновку, що вагома роль у складанні політичних прогнозів відводиться дослідженню громадської думки, соціологічним опитуванням, дані яких є найважливішими в періоди політичних виборів на різних етапах їхньої підготовки і проведення. Враховуючи здатність громадської думки різнобічно впливати на свідомість і практичну діяльність людей, регулювати їхню соціальну поведінку, у контексті політичного прогнозування великого значення набуває оволодіння майстерністю її формування

Зазначене є свідченням того, що політичне прогнозування наділене двома основними функціями – ідеологічною та пізнавальною. Власне, між цими двома функціями політичні прогнози завжди й коливаються, подібно до годинникового маятника. При цьому кожен прогноз розробляється для запобігання небажаних наслідків вірогідного розвитку подій з тим, щоб спрямувати їх у бажане річище.

На нашу думку, ефективне політичне прогнозування можливе лише за умови постійного коригування прогнозів з урахуванням найновішої інформації. Прогнозування не можна розглядати як безумовну констатацію, що характеризується дієсловами «буде», «станеться». Його необхідно розглядати як умовну, інструментальну діяльність, що вкладається у формулу: «Може бути або станеться за певних умов». Така точка зору обґрунтована в працях Д. Белла, І. Бестужева-Лади, А. Уткіна та ін. [1; 2; 7].

Отже, прогноз у галузі політики виступає не стільки в ролі традиційного пророцтва, скільки як технологія, що вказує, за яких саме умов і за допомогою яких засобів можна досягнути певного бажаного стану майбутнього. Будучи складним явищем не тільки з огляду на механізм свого створення, а, більшою мірою, за наслідками і пошуком методів, що використовуються при його складанні, прогноз не є типово сформованою

структурою. Прогнози розрізняють за багатьма критеріями. Спільним для всіх є характеристика майбутнього.

Практика сучасного політичного прогнозування достатньо різноманітна щодо його цілей і напрямів, строків, підґрунть та інструментарію. Відповідно до основних завдань політичної діяльності прогнози спрямовуються на виявлення основних тенденцій міжнародних відносин; пізнання механізму виникнення й еволюції можливих міжнародних конфліктів; пророкування результату виборчих кампаній; встановлення динаміки впливу основних політичних сил у тій чи іншій країні; визначення ступеня популярності політичного лідера і його впливів на зміну політичної ситуації в тій чи іншій країні; аналізу можливих наслідків того чи іншого політичного рішення й т.д.

У свою чергу, нам вдалося встановити, що стратегічний прогноз постійно залежить від політичних коливань. Довгострокові тенденції і тренди можуть припинитись або несподівано і непрогнозовано сприяти появі нових. За таких умов стратегічний прогноз повинен мати велику ступіть адаптивності. І, водночас, прогнозування має включати аналіз ризиків невідповідності та несподіваності.

Стратегічний прогноз відрізняється також і від стратегічного плану. Останній ґрунтується на чітких зафіксованих і перевіренних тенденціях, і спрямований на конкретні завдання та чіткі моделі поведінки. План, зазвичай, володіє низьким рівнем адаптивності і потребує нової розробки за зміни умов. Стратегічний прогноз є більш абстрактнішим і, найрадіше, задає межі можливої поведінки акторів, ніж їх чітку модель. Це дає змогу вносити корекцію на різних етапах, не змінюючи кінцевий результат – бажане майбуття.

Взаємозв'язок і взаємозалежність у політиці стирають чіткі межі предмета прогнозування. Стратегічні прогнози залежно від специфіки завдань охоплюють передбачення довгострокових загальних тенденцій розвитку міжнародних відносин, загальних тенденцій зовнішньої політики окремих держав, груп держав, співвідношення сил між ними, визначення ймовірних та оптимальних зовнішньополітичних рішень у межах політичного року та інше.

Інструментарій стратегічного прогнозування складається з різних видів анкетування, якісних і кількісних методів оцінки даних опитувань суспільної думки, спеціальних систем прококування.

До проблематики стратегічного і політичного прогнозування належать як глобальні питання, які охоплюють великі регіони й людство загалом, так і локальні, але не менш складні проблеми в різних сферах людської діяльності. Стратегічне прогнозування включає: проектування в зовнішньополітичній сфері, розробку зовнішньополітичних сценаріїв, проектів політичного буття, за яким передбачається або планується розвиток подій у певному суспільстві; здатність окремо взятої особи чи групи індивідів до передбачення за допомогою інтуїції, знання, інтелектуального чи соціального проектування на основі сукупного досвіду. Значною мірою останній складник прогнозування характеризує його як невід'ємний компонент процесу вироблення та прийняття будь-якого рішення, що за наслідками є значимим для особи, що його ухвалює. Організації приймають рішення, передбачаючи розподіл ресурсів, розміщення об'єктів інфраструктури, добір персоналу, укладання контрактів з поставниками та споживачами тощо. Індивіди приймають рішення з приводу інвестицій у власне майбутнє, вибору типу кар'єри, висування своєї кандидатури на виборні посади, протистояння ворогам та залучення союзників тощо. Кожного разу принагідно корисно уявляти собі характер можливих наслідків таких рішень [2].

У політичній науці та практиці стратегічне прогнозування міститься поруч із стратегічним аналізом, а тому предмет стратегічного прогнозування можна окреслити, включивши предмети, характерні для стратегічного аналізу. До них, зокрема, можна зарахувати: політичний процес, трансформацію інститутів, прийняття політичних рішень, порядок денний, політичну кризу.

Нарешті, об'єктивно – предметом стратегічного аналізу виступає також певний стан політичного явища, як наприклад, інституту чи процесу. Утім, оскільки складно розмежувати зовнішньополітичний процес і діяльність (взаємодію) суб'єктів

міжнародного процесу, необхідно вибрати прогнозування стану центрального елементу системи. Зокрема, саме таким і виступають політичні інститути, які формують, трансформують і підтримують політичну систему. Отже, найдоцільнішим видається стратегічне прогнозування майбутнього стану певного політичного інституту, який враховує стратегічні прогнози щодо змісту політичних рішень, кризових ситуацій тощо.

Позиція автора обгрунтована положенням, що характер і спосіб стратегічного прогнозу визначає система міжнародних відносин. Відповідно ми розмежовуємо прогнози в системі, що лише формується, і в тій, що вже сформувалася. Для останньої притаманні чіткі тривалі в часі тенденції, тому закономірним способом стратегічного прогнозування в таких системах виступає екстраполяція. Стабільність і злагодженість системи дають можливість для здійснення точних прогнозів майбутніх станів політичних інститутів і можливих загроз. Особливістю прогнозів у стабільних системах є їхня довгостроковість.

Значно складніше прогнозувати в умовах несформованої хаотичної системи міжнародних відносин. Амплітуда коливань тут надзвичайно висока, і діапазон імовірностей надзвичайно широкий. Це, безперечно, ускладнює розробку можливих сценаріїв майбутнього розвитку. У хаотичній системі доречніше говорити не про точний прогноз, а про точно спрогнозований діапазон можливих майбутніх станів.

Як зазначає засновник дискретно-подієвого підходу імітаційного моделювання Дж. Гордон, хаотичні системи теж володіють постійними рисами, серед них насамперед можна виділити нелінійність і рекурсивність. Ці риси дають змогу будувати математичні моделі прогнозування хаотичних процесів і виокремлювати можливі стратегії здійснення прогнозів. Оскільки послідовність точок у хаотичній системі залежить від точно визначених початкових умов, ми повинні усвідомлювати неможливість у більшості випадків здійснити точний прогноз. Але це не означає, що моделювання є недоречним, моделі, що враховують нелінійні елементи, можуть сприяти виявленню умов, що спричинили хаотичний стан. Потім, використовуючи модель, можна виявити можливі стратегії, які повернуть систему

до стабільності. Разом з цим, з будь-якої хаотичної системи можна передбачити перелік виходів, якщо вона перебуває в структурі ширшої системи.

«У сучасних дослідженнях майбутнього застосовується широкий і багатоманітний арсенал загальних і спеціальних наукових методик, логічних і технічних засобів пізнання. Відповідно до цього політичне прогнозування як важливий елемент управління суспільством має базуватися на певних принципах, що дають змогу оптимально підійти до розуміння сегментів політичного життя», – зазначає вітчизняний дослідник В. Горбатенко [3, с. 140].

Серед них виділяють такі: принцип альтернативності прогнозування, принцип системності, системно-плюралістичний принцип, синергетичний принцип, принцип безперервності прогнозування, принцип верифікації (перевірки). Оптимальне врахування та органічне поєднання зазначених вище принципів сприятимуть забезпеченню достовірності поглядів у сфері політичних відносин і прийняття політичних рішень.

Політичне прогнозування користується кількома методами: експертних оцінок, колективної генерації ідей («мозкового штурму»), дельфійським, екстраполяції та інтерпретації, побудови сценаріїв, аналогії, імітаційного моделювання.

Останній досить поширений у політичних дослідженнях. Його, зокрема, із застосуванням різних моделей використовували такі вчені, як С. Прайс, Д. Бартолом'ю (модель соціальної мобільності); Ван Гіг, П. Чекленд (модель м'яких систем); Дж. Річардсон (модель гонки озброєнь); М. Кондратьєв, С. Маслоу (модель «довгих хвиль»); В. Тихомиров (модель «вісім коліс»); Б. Гаврилишин та інші теоретики Римського клубу (моделі глобального розвитку); Д. Істон, Г. Спіро, Г. Алмонд, Т. Парсонс (моделі функціонування політичних систем).

Яскравим прикладом у сфері стратегічного прогнозування є методологічний підхід М. Дюверже, який у своїх дослідженнях держави й суспільства пропонує поєднати юридичне і політичне прогнозування. Таке поєднання не лише дає змогу вивчати політичні інститути, регламентовані правом, і ті, що правом повністю або частково ігноруються, а й уможливує вивчення

політичних інститутів, регламентованих конституцією, законами, не тільки в юридичному, а й у політологічному аспекті [4, с. 47]. Таким чином, від поєднання властивого обом наукам видів прогнозування виграють обидві.

Водночас неможливо розглядати суспільство та його інститути як предмет однієї окремої науки і навіть як предмет науки в цілому. Стратегічний прогноз у політиці здебільшого не має порівняно сталого набору можливих криз і вже точно не має сталих інструментів їх розв'язання.

Отже, можемо стверджувати, що прогноз як стратегічний, так і політичний, є складним явищем не тільки за своїм створенням, а здебільшого за наслідками та використовуваними методами. Спільним для всіх прогнозів є лише характеристика майбутнього. Поза всю незаперечність необхідності використання стратегічних прогнозів у сфері політики, з погляду досягнення реальних результатів прогнозування, їх не можна та й не варто абсолютизувати. Особливості способів їх розробки накладають принципові обмеження на їхні можливості. Далеко не всі політичні процеси однаковою мірою піддаються прогнозним оцінкам. І нарешті - у межах кожного методу існують десятки способів розроблення прогнозів, а найбільший ефект дає поєднання різних методів.

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; [пер. с англ.]. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
2. Бестужев-Лада И.В. Методика долгосрочного упреждающего анализа данных в технологическом прогнозировании // Социологические исследования / И.В. Бестужев-Лада. – 2000. – № 1. – С. 37–41.
3. Горбатенко В.П., Бутовська І. О. Політичне прогнозування: навч. посібник / В.П. Горбатенко, І.О. Бутовська. – К. : МАУП, 2005. – 152 с.
4. Горбатенко В. Принципи, методи і основні етапи політичного прогнозування / В. Горбатенко // Людина і політика. – 2003. – № 5. – С. 46–55.

5. Гриняев С., Арзуманян Р. Стратегический анализ и планирование США на современном этапе: точка зрения экспертов RAND: аналитический доклад / С. Гриняев, Р. Арзуманян. – М. : АНО «Центр стратегических оценок и прогнозов, 2012. – 12 с.
6. Рабочая книга по прогнозированию / [ред. И.В. Бестужев-Лада]. – М. : Мысль, 1982. – 430 с.
7. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века / А.И. Уткин. – М. : Изд-во Эксмо, 2002. – 512 с.

There is given conceptual analysis of the political and strategical prognostication that is one of the most difficult things not only because of its essence but because its consequences and methods which are used. Strategical prognosis is a typical build up structure but, at the same time, in many aspects it differs. The main feature for all the prognoses is only the meaning of future. Besides, the great importance of strategical prognoses implement in the political sphere, according to the actual results of prognostication is that there is impossible to make them absolute. The special features of their working up place some strict limits on their resources. There is impossible to forget that not all the political processes could be evaluated by means of prognostic rates. And finally, in terms of each method there are lots of ways for developing such prognoses and the most effective is the different methods combination.

Key words: prognosis, strategical prognostication, political prognostication.

Подано концептуальный анализ политического и стратегического прогнозирования, выступающих сложным явлением не столько по своему существу, сколько за последствиями и применяемыми методами. Общим для всех прогнозов является лишь характеристика будущего.

Ключевые слова: прогноз, стратегическое прогнозирование, политическое прогнозирование